

Vladimir Lenin taler på Sverdlov-plassen i Moskva for soldater i Den røde armé klare for krig mot «det reaksjonære» Polen – 5. mai 1920. I trappen står krigskommissær Lev Trotskij og bak ham Lev Kamenev. Gjennom forsommeren marsjerte armeen hurtig vestover mot Warszawa. Utsnitt av bilde.

Arbeiderpartiet og klassekrigen

Striden om Moskva-tesene i 1920 i en internasjonal kontekst

Eirik Wig Sundvall

Doktorgradsstipendiat, Master i historie

Universitetet i Agder

eirik.w.sundvall@uia.no

LABOUR AND THE CLASS WAR – AN INTERNATIONAL CONTEXTUALIZATION OF THE NORWEGIAN CONTROVERSY OVER COMINTERN'S 21 CONDITIONS IN 1920

The Norwegian Labour Party was shaken to its foundations when the 21 conditions of admission to the Comintern were made public in the summer of 1920. These conditions were based on the Bolshevik belief that the world was in a state of revolutionary civil war between the international proletariat and the international bourgeoisie, where the revolutionary movement needed iron discipline, military efficiency and strict loyalty to win. As a new Comintern member, the party was confronted with organizational principles foreign to the longstanding grassroots' traditions of the Norwegian labour movement. Yet, surprisingly, there was much support for a fundamental reform of the movement. Historians have traditionally explained this by highlighting factors that are limited to the Norwegian context. This article argues that the dramatic international situation, most notably the Soviet Red Army's march on Warsaw, and the dominant perception of its role in the communist movement, must also be taken into account. This framed the debate in such a way that it put opponents and sceptics on the defensive, while giving supporters a flying start in the long party struggle over the Moscow connection.

Den internasjonale arbeiderklasse staar foran avgjørende kampe. Den epoke vi nu gjennomlever er borgerkrigens epoke. Den avgjørende time nærmer sig. Næsten i alle land, hvor der findes en arbeiderbevægelse av betydning, staar arbeiderklassen foran en række bitre kampe med vaaben i haand. Mer end nogensinde trænger arbeiderklassen en sterk organisation. – Utrættelig maa arbeiderklassen nu forberede sig for disse kampe, uten at forsømme en time av den kostbare tid.¹

Med disse ordene ble Moskva-tesene presentert for lesere av Arbeiderpartiets hovedorgan *Social-Demokraten* den 1. september 1920. De besto av strenge betingelser for medlemskap i Den kommunistiske internasjonale (Komintern), nedfelt på den revolusjonære verdensorganisasjonens andre kongress i Sovjet-Russland noen uker tidligere, hvor Arbeiderpartiet som medlem hadde deltatt med ti delegater.² Tesene var fundert på en forestilling om at klassekampen internasjonalt hadde kommet inn i en fase av krig. Hensikten var å skape effektive krigsorganisasjoner, kommunistpartier bygget på militære prinsipper, for å sikre verdensrevolusjonens seier i denne krigen. I den internasjonale arbeiderbevegelsen kom nyheten om Moskva-tesene som et sjokk. Tesene splintret partier og arbeiderorganisasjoner fra topp til rot.³ Også i Norge førte de til strid. Moskva-tesene var 21 i tallet og la klare føringer for hvordan et kommunistparti skulle virke. De bærende elementene var kort oppsummert:⁴

- Den internasjonale klassekampen var kommet inn i «borgerkrigens fase».
- Komintern erklærte krig mot «hele den borgerlige verden», men også mot sosialdemokratiske og sosialistiske partier som hadde «forraadt arbeiderklassens banner».
- Dette innebar «hardnakket kamp» mot disse i internasjonale arbeiderorganisasjoner, samt behov for å rense de enkelte kommunistpartiene for alle upålitelige «reformistiske», «socialpatriotistiske» og «socialpacifistiske» elementer.
- Innføring av prinsippet om «demokratisk centralisme» – at det skulle herske «jernhard disiplin inden partiet» og at «dets particentrum, baaret oppe av partimedlemmernes tillid, er utrustet med den mest vidtgaaende magt, autoritet og myndighet».
- Alle medlemspartier måtte underkaste seg Kominterns sentrale beslutninger, og mellom internasjonalens kongresser skulle eksekutivkomiteens (EKKI) løpende direktiver være bindende.
- Selv om det ikke ble eksplisitt formulert, innebar tesene at medlemskap i partiene utelukkende måtte være basert på individuelt grunnlag.⁵
- Partimedlemmer som prinsipielt forkastet retningslinjene skulle ekskluderes. Av dette fulgte det logisk at om et partiflertall stemte imot tesene, skulle mindretallet tre ut og danne et nytt kommunistparti.

I Arbeiderpartiet hadde de revolusjonære i «Den nye retning» vunnet hegemoniet i 1918. Dette hadde likevel ikke medført noen vesentlig endring av partiets tradisjonelle organisatoriske praksis. Moskva-tesenes militærpolitiske og sentralistiske organiseringsbudskap, og den militante tankegangen som lå til grunn for dem, brøt med partiets tradisjoner. Særlig ømtålig var kravet om individuelt elitemedlemskap i et parti som hadde kollektive bånd til

fagbevegelsen og et desentralisert grasrotpreg. Det var åpenbart at prinsippene ville representere et dyptpløyende skifte i partiorganisasjonens utvikling om de ble akseptert, og de møtte da også motstand fra første stund. Det merkelige ved den første fase av striden om Moskva-tesene er imidlertid at forsvarerne av Arbeiderpartiets tradisjoner umiddelbart havnet på defensiven da tesene ble kjent i Norge.

Jeg vil i denne artikkelen anlegge et internasjonalt og idéhistorisk perspektiv på den første fase av tesestriden i Norge i 1920. Denne korte, men viktige fasen strekker seg fra Moskva-tesene ble fremlagt på et møte i Arbeiderpartiets sentralstyre i slutten av august til en midlertidig kompromissløsning kom på plass mellom partiet og Komintern i midten av oktober. Artikkelen vil rette søkelyset mot to underkommuniserte aspekter ved striden. Det første er den spesielle internasjonale konteksten sommeren og høsten 1920, som ga de russiske kommunistenes linje en særlig tyngde. Det andre aspektet er de ideologiske forståelsesrammene de internasjonale begivenhetene ble tolket innenfor. Jeg vil hevde at den situasjonsforståelsen som dominerte blant bolsjevikene i Russland i sine grunntrekk også hadde fått innpass sentralt i Arbeiderpartiet, og at dette la klare føringer for hva som ble ansett som en hensiktsmessig organisering av partiet. Jeg vil deretter argumentere for at disse to sammenvevde aspektene har forklaringskraft for utfallet av første fase av tesestriden. Først vil jeg kort gjennomgå tidligere fremstillinger av temaet.

I boka *Moskva-tesene i norsk politikk* (1972) viser Knut Langfeldt hvordan situasjonsforståelsen som lå til grunn for Moskva-tesene tidlig ble et stridstema mellom representanter for sosialdemokratene og Den nye retning i Arbeiderpartiet.⁶ Disse to hovedgrupperingene hadde over flere år kjempet om kontrollen i partiet, og sosialdemokratene var i 1920 et presset mindretall. Komintern krevde nå at mindretallet ble ekskludert. Skillelinjen mellom sosialdemokratene og Den nye retning var allerede klart opptrukket. I de fleste vesteuropeiske arbeiderbevegelser, deriblant i Sverige og Danmark, dominerte sosialdemokratene.⁷ I den norske arbeiderbevegelsen, som i 1920 fremdeles var samlet i ett parti, var sosialdemokratenes kamp for kontrollen over partiet i realiteten tapt, selv om de gjorde et forsøk på å forhindre partiets aksept av Kominterns organiseringskrav i august–oktober. Det var kun et spørsmål om tid før sosialdemokratene selv forlot partiet eller ble kastet ut – helt i tråd med Moskva-tesene. Sosialdemokratene nektet å akseptere at den internasjonale klassekampen var kommet inn i en nødvendig fase av borgerkrig, og gikk med dette imot hele grunnlaget for tesene. Knut Langfeldts fremstilling av tesestriden gir så vidt jeg kan se ingen forklaring på hvorfor flertallet av partiets sentrale ledelse ser ut til å ha akseptert eller valgt ikke å stille spørsmål ved det samme.

Åsmund Egge hevder i *Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti* (1995) at Den nye retning nærmest som en selvfølge gikk inn for medlemskap i Komintern i 1919, og at dette ikke endret seg etter kongressen i 1920: «Striden om 'tesene' førte til en avskalling av partiets høyrefløy. Men for øvrig kunne det se ut som om tesene hadde en overveldende oppslutning», skriver han.⁸ Egge gir liten forklaring på denne overveldende oppslutningen. Jorunn Bjørgum er så vidt jeg kan se den eneste historiker som har sett et behov for å forklare den tidlige oppslutningen om den radikale nyorganiseringen. Hun gjør det ved å peke på redaktør i *Social-Demokraten* Olav Scheflos demagogiske, men effektive «vinklinger, argumentasjonsform og resonnementer» til støtte for Kominterns organisasjonskrav.⁹ Bjørgum kommenterer kort at Scheflos agitasjon pågikk «mot et bakteppe av

seierrik fremgang for den røde siden i krigen i Russland og reportasjer om denne ble daglig presentert i *Social-Demokraten*», men ser ikke ut til å tillegge denne krigssituasjonen noen større vekt som forklaring på at Scheflos kampanje kunne bli mottatt så velvillig i partiet.¹⁰ Hennes sentrale poeng er snarere at Olav Scheflo villedet leserne av partiets hovedorgan ved å sette bevæpning opp som en defensiv forsvarsstrategi, noe som var en feilfremstilling av tesenes offensive og revolusjonære perspektiv.¹¹ Bjørgum vektlegger altså utviklingen av partiopinionen i de viktige første ukene i sin forklaring på utfallet av tesestridens første fase. Hennes perspektiv er aktørbasert og nesten utelukkende fokusert på maktkamp innenfor Den nye retning. Som andre historikere på feltet, behandler hun den internasjonale konteksten som en bakgrunn for beslutningen om Moskva-tesene i Komintern, men ikke som en integrert faktor som kan bidra til å forklare tesenes oppslutning i Norge.¹²

Bjørgums makt- og aktørperspektiv belyser en viktig side av tesestriden, men jeg vil hevde at Olav Scheflos personlige rolle kun kan være en del av forklaringen på at tesetilhennerne fikk et så sterkt overtak over teseskeptikerne. Jeg vil drøfte og kritisere enkelte sider av Bjørgums tolkning, men mitt hovedanliggende er å utfylle hennes og andre historikers fremstilling av tesestriden. Jeg vil argumentere for at bolsjevikenes ideologisk pregede tolkning av den internasjonale situasjonen, og dens logiske implikasjoner, også i Norge satte rammer for debatten på en måte som var til fordel for tilhengere av Moskva-tesene. Først vil jeg imidlertid rette søkelyset ut over Norges grenser, for å vise konteksten som ga næring til troen på at den internasjonale klassekampen befant seg i «borgerkrigens fase».

DEN «RUSSISKE» BORGERKRIGEN

Da Moskva-tesene ble vedtatt av Komintern i juli–august 1920 var det under tre år siden Lenins bolsjeviker hadde gjennomført «oktoberrevolusjonen» i Russland. Bolsjevikpartiet, som i 1918 ble omdøpt til Det russiske kommunistpartiet, hadde inntil 1917 vært et lite undergrunnsparti. I kaoset som fulgte tsarens abdisering og innføringen av overgangsregjeringen, hadde partiet takket være sin disiplin og radikale offentlige profil lyktes med å styrke sin posisjon i sovjetene (arbeiderrådene) i Petrograd og Moskva. Dette muliggjorde maktovertakelsen høsten 1917, og etableringen av Sovjet-Russland (Den russiske sovjetiske føderative sosialistrepublikk).¹³ Dette ga imidlertid bolsjevikerne kontroll bare over de sentrale byene i et enormt jordbruksland. Den virkelige testen av partiets organisasjonsevner og prinsipper meldte seg etter maktovertakelsen.

Det er uenighet blant historikere om startpunktet for borgerkrigen, men det har tradisjonelt vært vanlig å tidfeste utbruddet til tidlig i 1918, etter at Lenins regime oppløste den valgte grunnlovgivende forsamling.¹⁴ Det som ofte er omtalt som «Den russiske borgerkrigen» var i virkeligheten et vell av mindre borgerkriger, og ingen eksklusiv russisk konflikt. På det overordnede plan sto kampen mellom «de røde», bolsjevikerne og deres allierte, og «de hvite». De hvite styrkene var en heterogen og løst sammenbundet allianse av antikommunister – alt fra konservative monarkister til liberale og sosialister som hadde vært positive til den russiske revolusjonen i mars 1917, men som motsatte seg bolsjevikenes maktovertakelse i november. I tillegg til disse kjempet tallrike grupperinger av anarkister, nasjonale separatister og «grønne» bondemilitser på selvstendig grunnlag. En rekke

stater gikk inn i konflikten på ulike tidspunkt – med egne styrker eller økonomisk og materiell bistand til sine foretrukne militser. Flere regioner brøt vekk fra det som hadde vært tsarens imperium, deriblant Finland og Polen. Andre steder, som i Ukraina og Kaukasus, ble separatistiske bevegelser slått ned, men regimet var nøye med å understreke at nasjoners kulturelle frihet ville bli respektert. For de store nasjonene skulle det etableres formelt uavhengige sovjetrepublikker, de mindre skulle få kulturelle rettigheter de aldri tidligere hadde hatt.¹⁵

I det uoversiktlige kaoset som rådet etter første verdenskrig, var det lenge uklart hvem som ville trekke det lengste strået i kampen om sentralmakten. Den røde siden klarte seg gjennom 1918 og 1919 uten å miste kontrollen over det sentrale Russland, men var hardt presset ved både Petrograd og Moskva. De hvite styrkene under generalene Kornilov, Koltsjak, Denikin og Judenitsj var lenge på offensiven, men var splittet geografisk og ble nedkjempet én etter én. Lev Trotskij var den som først og fremst fikk æren for de rødes fremgang. Til tross for at han manglet fagmilitær erfaring bygget han fra våren 1918 opp og ledet Den røde armé, som snart utgjorde flere millioner frivillige, så vel som tvangsrekrutterte soldater.¹⁶ Første fase av borgerkrigen inngikk i sluttspillet i første verdenskrig, og sovjetregimet opprettholdt en stund den russiske krigføringen mot tyske, østerriksk-ungarske og ottomanske styrker. Fredsavtalen med Tyskland i Brest-Litovsk i mars 1918 var ydmykende, siden store russiske områder i vest måtte avgis, men den ga bolsjevikene et avgjørende pusterom.

Da første verdenskrig endte med alliert seier over sentralmaktene i november 1918, herjet borgerkrigen videre i Russland. De seirende stormaktene USA, Storbritannia og Frankrike satte inn styrker for å bekjempe sovjetregimet og støttet opp om de hvite opprørsgruppene. I ytterkantene av Det russiske imperiet forsøkte nabostater å utnytte regimets svakhet for egne territorielle vinninger. Oktoberrevolusjonen hadde blitt muliggjort gjennom spontant etablerte masseorganisasjoner, men ble forsvart og spredt av et militær-politisk byråkrati under full kontroll av kommunistpartiets ledelse. Den brutale borgerkrigererfaringen militariserte den politiske kulturen i bolsjevikpartiet.¹⁷

Historiker Jonathan D. Smele hevder at borgerkrigene som herjet Det russiske imperiet da det kollapset (og enkelte steder utenfor), var en konsentrert verdenskrig.¹⁸ Konflikten var like multinasjonal som det russiske imperiet hadde vært. Den strakk seg over en sjettedel av jordens overflate, involverte 180 millioner mennesker som hadde vært tilknyttet imperiet, og millioner i naboombådene. I tillegg intervenserte altså samtlige av tidens stormakter. Smeles poeng om «den russiske borgerkrigens» globale karakter er viktig. For internasjonalt orienterte revolusjonære i Europa fremsto nemlig borgerkrigen som et brennpunkt i en universell kamp. Dette førte i sin tur til at vestlige stormakter i fullt alvor fryktet at bolsjevikenes revolusjon kunne «smitte» vestover, og ga et sentralt rasjonale til det beltet av nye sentraleuropeiske nasjonalstater som ble etablert ved fredsavtalen i Versailles i 1919, som skulle utgjøre et *cordon sanitaire* mot Russland.¹⁹

Kaoset tok imidlertid ikke slutt ved de russiske grensene. Situasjonen var flytende og uoversiktlig i store deler av Sentral- og Øst-Europa i 1918–20, og i Norges naboland Finland kom det etter løsrivelsen fra Russland også til harde kamper mellom «røde» og «hvite». Med sentralmaktens tap i første verdenskrig ble både Det tyske keiserriket og Østerrike-Ungarn oppløst som imperier. I kjølvannet av imperienes kollaps fulgte en bølge

Vladimir Lenin taler ved Vinterpalasset i Petrograd på åpningsdagen for Kominterns andre kongress 19. juli 1920. Lenin understreket at den internasjonale kommunistbevegelsen måtte organiseres som en «forent hær».

av revolusjonsforsøk og paramilitær vold over store deler av Sentral-Europa.²⁰ I januar 1919 ble Spartakist-opprøret nedkjempet i Berlins gater, og de kjente internasjonale revolusjonære Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg brutalt drept. Kort tid etter ble revolusjonære rådsrepublikker proklamert i Bayern og i Ungarn, men begge ble knust i løpet av kort tid. I denne atmosfæren av revolusjon og reaksjon ble Komintern etablert i Moskva våren 1919, i et forsøk på å samordne revolusjonsbestrebelsene internasjonalt. Det ble imidlertid snart tydelig at ingen andre enn de russiske bolsjevikene lyktes i å forsvare seg når «kontra-revolusjonære» krefter slo tilbake. Kun bolsjevikenes organisasjoner besto klassekrigens ildprøve.

Våren 1920 var det bare perifer motstand igjen mot de røde i Russland. General Wrangel holdt stadig stand på Krim, men var ikke lenger noen stor trussel mot Den røde armé. I april 1920 angrep polske styrker under Józef Piłsudski det sovjetiske Ukraina. Etter en periode med vellykkede fremstøt mot Kiev ble polakkene presset tilbake av Den røde armé. Siden den vesentligste motstanden var slått ned i Russland, hadde Trotskij kapasitet til et ambisiøst felttog vestover. Sovjetledelsen var fra 1919 fast bestemt på å gjøre Den røde armé i stand til å støtte de revolusjonære i Sentral-Europa. Trotskij hadde sikret at armeen var vesentlig større enn det som var nødvendig for å seire i Russland.²¹ Den røde armé var klar for å komme sine «kamerater» til unnsetning. Gjennom forsommeren rykket armeen hurtig vestover, og i

begynnelsen av august sto den ved Warszawas utkant. Bolsjevikene ventet at de polske arbeiderne i byen hvert øyeblikk ville gjøre opprør mot sine «reaksjonære» herskere, og forene krefter med Den røde armé.²² Med Polens fall ville den nylig etablerte Danzig-korridoren ligge åpen for Den røde armé. Da ville styrkene stå overfor et svekket Tyskland som ikke hadde fått konsolidert sine nye grenser. Ved Lvov (tidligere Lemberg) i det sørlige Polen sto Den røde armé allerede på et territorium som tidligere hørte under Østerrike-Ungarn, og som aldri hadde vært del av det russiske imperiet.²³ Borgerkrigen som i flere år hadde herjet Russland var tilsynelatende i ferd med å velte ut over tsarens gamle grenser.

Vestlige stormakter fulgte utviklingen med argusøyne. Franske offiserer, blant andre den senere statslederen Charles de Gaulle, var allerede på plass i Polen som militære rådgivere for Piłsudskis styrker. Internasjonale diplomater, deriblant Norges utsendte Sam Eyde, hadde evakuert fra den polske hovedstaden. Storbritannia og Frankrike hadde gjennom flere år intervenert mot bolsjevikene i Russland med lite hell. Nå så det også ut som deres *cordon sanitaire* i Sentral-Europa holdt på å rakne. Det var all grunn til å anta at Polens fall ville innebære nye harde kamper lenger vest. Tyske kommunister var alt i gang med å lære seg russisk og utforme velkomstbannere for Den røde armé.²⁴ Lenin øynet muligheten for den internasjonale klassekampens endelige gjennombrudd i Karl Marx' hjemland.²⁵ Warszawa var en demning som kunne breste hvert øyeblikk.

GRENSEOVERSKRIDENDE KLASSEKRIG

Slik var den internasjonale situasjonen da Lenin talte på Kominterns andre kongress i slutten av juli 1920. Til de internasjonale delegatene hevdet han at den internasjonale situasjonen viste at kapitalismen befant seg i en krise som innebar skjerpet klassekamp. Lenin avsluttet med en appell: «Om våre kamerater i alle land nå hjelper oss i å organisere en forent hær, vil ingen ting kunne hindre oss fra å oppnå vår oppgave. Den oppgaven er en proletarisk verdensrevolusjon, og dannelsen av en sovjetisk verdensrepublikk.»²⁶ Ambisjonen var global, og Lenin talte ikke metaforisk når han henviste til militær organisering av bevegelsen. Kominterns formann Grigorij Zinovjev fulgte opp Lenins tale med å vise til at den internasjonale klassekampen hadde gått inn i en fase av bitter borgerkrig. Han oppfordret de internasjonale delegatene til å ta innover seg hva dette innebar:

Ikke ta lett på dette; tenk over hva borgerkrig i virkeligheten innebærer. Det er lett å si: Nå skal vi starte borgerkrigen! Men det er temmelig hardt å kjempe en borgerkrig til sin avslutning når den må utholdes i ett, to eller tre år. Mange tusen kamerater må bli sent til fronten og tusener vil bli drept. Partimedlemmer må bli avkrevd store offer, og beslutninger med enorme konsekvenser må bli fattet innen tjuefire timer eller tjuefire minutter. For å oppnå noe som helst er det nødvendig å ha arbeidernes absolutte tillitt. En titanisk kamp ligger foran oss. Timen har nå faktisk kommet hvor vi vil heve sverdet mot borgerskapet. Dette faktum leder oss til å si, ikke bare i forbindelse med nasjonale partier, men også for Internasjonen, at vi trenger en sentralisert organisasjon med jernhard militær disiplin. [...] Det er intet alternativ i den rasende borgerkrigen vi gjennomgår.²⁷

Denne «rasende borgerkrigen» var en grenseoverskridende krig. Borgerkrigen i Russland og de revolusjonære kampene i Sentral-Europa ble oppfattet som lokale brennpunkt i en global klassekrig mellom «verdensrevolusjonen» og «verdenskapitalen».²⁸ Kjernen i bolsjevikenes tanke om «klassekampens borgerkrigsfase» var at hele kloden utgjorde en integrert kampplass hvor «verdensproletariatet» sto mot «verdensborgerskapet».²⁹ Kominterns eksekutivkomité skulle være en transnasjonal kommandosentral som holdt overblikket, styrket den samlede slagkraften og sikret gjennomføringsevnen. Moskvatesene handlet dypest sett om å sikre disiplin og lojalitet i de underlagte avdelingene – kommunistpartiene. En av tilhørerne til Zinovjev og Lenins taler på kongressen var lederen for Arbeiderpartiets delegasjon, redaktør Olav Schefflo, som skulle bli den fremste talsmannen for Kominterns organisasjonskrav i norsk arbeiderbevegelse. Fulgte han Zinovjevs oppfordring om å ta inn over seg hva det innebar å kjempe en revolusjonær borgerkrig? Vel hjemme i Norge tyder hans pressekampanje på det. Før jeg gjennomgår den vil jeg først dvele litt ved de logiske implikasjonene av bolsjevikenes situasjonsforståelse, fordi den la føringer for hvilke organisatoriske former som var mest hensiktsmessige for å lykkes i væpnet revolusjonær kamp.

Deler av Arbeiderpartiets delegasjon til Kominterns andre kongress i Petrograd og Moskva juli–august 1920. Fra venstre: Kristian Kristiansen, Alfred Madsen, Olav Schefflo, Sverre Krogh, Jakob Friis og Einar Gerhardsen. Schefflo ledet delegasjonen og ble partiets fremste talsmann for Moskvatesene ved hjemkomsten til Norge.

I langsiktig politisk arbeid er det av avgjørende betydning at en politisk organisasjon tilpasser seg lokale kontekster og politiske tradisjoner. Dette stiller seg annerledes i en krigssituasjon, hvor beslutninger ikke kunne drøftes og behandles politisk i alle ledd av organisasjonen. I krig må spørsmål om liv og død håndteres raskt og effektivt – innen Zinovjevs «tjuefire minutter». En effektiv og fleksibel militærorganisasjon kan operere i alle geografiske områder og kulturelle kontekster. Sett gjennom et transnasjonalt klassekrigsprisme, er lokale tradisjoner av forsvinnende liten betydning.

De russiske bolsjevikene hadde innen sommeren 1920 fått verdifull krigserfaring med sin partimodell fra det østlige Asia, til Sibir, Kaukasus og nå stadig lenger vestover i Europa. Et sentralisert hierarki av partikadre hadde styrt og koordinert krigføringen. Organisasjonen hadde vist seg vellykket i vidt forskjellige kulturelle kontekster. Hvorfor skulle dette stille seg annerledes når borgerkrigen snart sprengte tsarens gamle grenser? Trolig var det ikke på noe tidspunkt enklere å argumentere for den russiske kommunismens universelle relevans enn sommeren 1920, da en av de viktigste prinsippkampene i norsk arbeiderbevegelses historie kom i gang.

UNNGÅELIG BORGERKRIG

Moskvatesenes innhold ble først gjort kjent for den sentrale arbeiderpartiledelsen på et utvidet sentralstyremøte den 24. august 1920.³⁰ Olav Scheflo fortalte noen dager senere om delegasjonens opplevelser i Petrograd og Moskva i partiets hovedorgan *Social-Demokraten*.³¹ Han formidlet inntrykkene fra festlige seremonier, teaterforestillinger og minnestunder for falne revolusjonshelter. Reportasjene var preget av sterk optimisme, men under lå det et alvor. Delegasjon hadde besøkt et land i krig, og Scheflo fortalte om arbeidere som trente med våpen, utstillinger av erobrede feltkanoner og en stor militærparade på Den røde plass. Den 1. september ble en norsk oversettelse av Moskva-tesene for første gang presentert i *Social-Demokraten*. Den innledet (som sitert i starten av artikkelen) med en stadfestelse av at klassekampen hadde kommet inn i borgerkrigens epoke, og at den avgjørende time nærmet seg. Samme dag forfektet Olav Scheflo det samme budskapet på lederplass: «[Vi] er traadt ind i en akut revolutionær krise, som vil bre sig fra land til land og anta formen av en borgerkrig. Jo svakere, jo mere uforberedt, aandelig og fysisk, et lands arbeiderklasse er, desto større ofre vil den komme til at maatte bringe i den store avgjørelseskamp med kapitalistklassen.»³² Dagen etter slo Scheflo ettertrykkelig fast at «arbeiderne maa begynde at sysselsætte sine tanker med spørsmål om vaaben».³³

Sosialdemokratene i Arbeiderpartiet markerte seg klart negativt til Moskva-tesene fra første stund, men disse var tilsidesatt i partiets sentrale maktapparat og var på vei ut. Tendensen i den etablerte historieforskningen har vært å se striden om tesene som i hovedsak en kamp innad i Den nye retning, hvor partitoppene Olav Scheflo og Martin Tranmæl var ledende talsmenn for strømninger som over de neste årene skulle krystalliseres i faste fløyer. Åsmund Egge hevder at Martin Tranmæl, Den nye retnings ledende skikkelse, «var motstander av fortsatt DnA-medlemskap i Komintern fra det øyeblikk de såkalte Moskva-tesene ble vedtatt på Kominterns 2. kongress sommeren 1920», men at han for å holde partiet samlet aksepterte fortsatt medlemskap så lenge Arbeiderpartiet kunne ta visse

forbehold.³⁴ Martin Tranmæl hadde sin maktbase i fagbevegelsen, og hans revolusjonære visjon var basert på masseaksjoner og streiker nedenfra – fra arbeidernes egne foreninger.³⁵ Tranmæl hadde latt seg inspirere av arbeiderrådene, sovjetenes, antatt sterke innflytelse i det revolusjonære Russland.³⁶ Nå ble det tydelig at Komintern-medlemskapet krevde at partiet løsnet sine bånd til de etablerte fagorganisasjonene, for ikke å binde seg opp i trege og heterogene masseorganisasjoner hvor lojaliteten ikke kunne garanteres. Martin Tranmæls personlige maktposisjon var enestående i Arbeiderpartiet og fagbevegelsen i 1920, og den store agitatorens taushet i første fase av tesedebatten er påfallende.³⁷ Det er rimelig å tolke dette som et uttrykk for at skeptikeren Tranmæl hadde havnet på defensiven i forhold til dem som helhjertet støttet tesene. Dette er merkelig all den tid det var tesetilhengerne som argumenterte for en radikal nyorganisering av partiet.

Jorunn Bjørgum forklarer tesetilhengers overtak i denne fasen med Olav Scheflos «villedende» og «demagogiske» kampanje i *Social-Demokraten* og på folkemøter. Bjørgum hevder Scheflo skjønmalte og underkommuniserte kontroversielle aspekter ved tesene, og «overrumplet den øvrige ledelse» ved ikke å vente på sentralstyrets behandling.³⁸ Hennes hovedpoeng er at Scheflo snudde tesenes hensikt på hodet: «Mens bevæpningsspørsmålet i Moskvatesenes perspektiv dreide seg om bevæpning av arbeiderklassen i en offensiv strategi, «oversatte» Scheflo dette til et middel i en forsvarskamp, i en defensiv strategi.»³⁹ Dette er misvisende. Scheflo fremstilte ganske riktig bevæpningen først og fremst defensivt, men Bjørgum overser etter min mening den grunnforståelsen som lå under, og som ble formidlet: Siden borgerklassen (i Norge og internasjonalt) ville motsette seg arbeiderklassens revolusjonære fremstøt, måtte den være forberedt til å forsvare seg med væpnet makt.

Scheflo underkommuniserte på ingen måte at klassekampen internasjonalt antok form av en krig og at denne også ville ramme den norske arbeiderklassen. Hans gjennomgående budskap var at borgerkrig var uunngåelig om kapitalismen skulle overvinnes, og dette fordret militærpolitisk organisering også av arbeiderbevegelsen i det til nå fredelige Norge. Krigføring består som kjent av både tilbaketrekning, stillingskrig og fremrykning. For medlemmer av den norske arbeiderbevegelsen var de konkrete referansepunktene til revolusjonær krig revolusjonsforsøkene i Sentral-Europa og Finland, som hadde blitt knust med væpnet makt, og borgerkrigen som i flere år hadde rast i Russland. Bolsjevikene hadde i den første tiden etter revolusjonen hatt mer enn nok med å forsvare sine posisjoner i Petrograd og Moskva. Først senere hadde de kommet på offensiven, og sikret regimets kontroll over større deler av det russiske imperiets gamle territorium. Den røde sidens strategi hadde skiftet mellom defensiv og offensiv kamp, men organiseringen hadde vært den samme. Scheflos poeng med å fremstille bevæpningen og organiseringen defensivt syntes å ha vært at norske arbeiderne ville være mer utsatt om de ikke forberedte seg effektivt til den uunngåelige borgerkrigen. Krigssituasjonen krevde i alle tilfeller krigsorganisering.

Jorunn Bjørgum har rett i at Olav Scheflo underkommuniserte fremmedartede og kontroversielle aspekter ved Moskva-tesene i sin kampanje. Han kjente sitt publikum og tilpasset argumentasjonen for å få mest mulig gjennomslag. Enkelte særlig ømtålige punkter, som avviklingen av det kollektive medlemskapet, gikk han, som Bjørgum skriver, «over med harelabb», selv om han fremhevet at bolsjevikenes ideal var individuelt medlemskap.⁴⁰ Tesenes sentrale hensikt og legitimeringsgrunnlag kom tydelig frem i hans

kampanje. Scheflo formidlet hvilke implikasjoner klassekrig ville få i Norge, og skjønnmalte ikke konsekvensene. Det er liten tvil om at Olav Scheflos rolle i tesestriden var svært viktig. Hans posisjon som redaktør i hovedorganet ga ham handlingsrom til å kjøre gjennom sin kampanje for en grunnleggende reformering av bevegelsen. Jeg mener likevel Scheflos personlige rolle bare er en del av forklaringen på oppslutningen om Moskvasesene i Arbeiderpartiet.

Agitasjon får sin kraft ved å finne en resonans blant dem det appelleres til. I årevis hadde den norske arbeiderbevegelsen fulgt utviklingen i Europa. Det er all grunn til å stille spørsmål ved hvor inngående nordmennene kjente situasjonen, men det overordnede bildet sto klart for alle. Store deler av Europa hadde gjennom flere år vært herjet av væpnede kamper mellom revolusjonære og kontrarevolusjonære. En rekke lovende revolusjoner var knust av hær, politi og paramilitære høyreekstremister. I ett eneste land hadde revolusjonen fått fotfeste, til tross for intens væpnet motstand fra «reaksjonære» stormakter og antikommunistiske styrker. Så vellykket hadde bolsjevikenes krigsorganisering vært at de hadde kvernet i stykker «kontrarevolusjonen» og tatt kontroll over et enormt landområde. Utviklingen de siste årene ga bolsjevikenes organiseringsform troverdighet og tyngde, noe som trolig bare ble forsterket av den røde armés seiersmarsj vestover.

KRIGSERFARING

Vi kan selvfølgelig stille oss spørsmålet om tilhengere av tesene i det sentrale arbeiderpartiapparatet faktisk hadde tatt inn over seg implikasjonene av Kominterns klassekrigsbudskap. Det mener jeg det er grunn til å anta at de hadde. Det er verdt å merke seg at de skarpeste motstanderne av tesene utmerket godt forsto hva tesene innebar. Sosialdemokratenes presseorgan *Arbeider-Politikken* skrev dette etter at tesenes innhold var offentliggjort:

La saa vore venner i Folkets hus kalde det hvad de vil. La dem heise sin borgerkrigs-fane. La dem drive propaganda for sit diktatur. Og la os andre, som hverken vil krig eller borgerkrig, men som vil ærlig politisk arbeide, – la os gaa v o r vei og de andre sin. Saa vil tiden vise, hvem som valgte den rigtige vei, da vi befandt os ved veiskillet.⁴¹

En klar og prinsipiell motstander av Moskva-tesene i fagbevegelsen, Ole Lian, holdt i oktober en tale hvor han angrep tanken om klassekampens borgerkrigsfase:

Det er verdenskrigen paany. Bare at den blir kanskje endda grusommere. Og sikkert uendelig mere langvarig. Der skal brændes, slagtes og dræpes i hver krok av verden gjennom aar. Ruslands historie med vekslende borgerkrige i forstørret maalestok rullende ut over verden i rekker av aar. Og op av dette blodbad skulde saa socialismen stige. Den solidariske, retfærdige, glade, broderlige produktionsordning verden over. Tro det hvem som vil.⁴²

Tross slike protester er det mest påfallende med utviklingen i første fase av tesestriden hvor svak motstand tesetilhengerne, med redaktør Olav Scheflo i spissen, møtte da de kjørte sin offensive kampanje i partiorganene. Det var ikke mangel på motforestillinger mot tesene, men (den ikke-sosialdemokratiske) skepsisen som kom til uttrykk rettet seg i hovedsak

mot enkeltpunkter, ikke mot tesenes grunnlag.⁴³ Den begrensede kildesituasjonen gjør at det er umulig med sikkerhet å fastslå hva brede lag av Arbeiderpartiet mente om Moskva-tesene og deres grunnlag.⁴⁴ Stemningen som kom til uttrykk i partipressen og på folkemøter peker klart i retning av at det i partiet var liten vilje til å stille spørsmål ved den situasjonsforståelsen som lå til grunn for Moskva-tesene. Ingen ledende aktører i Den nye retning ville følge sosialdemokratene i sin kritikk av tesenes premiss – teorien om klassekampens borgerkrigsfase. Enten aksepten av at verden befant seg i en fase av grenseoverskridende klassekrig var uttalt eller stilletiende, fulgte det logisk at også Arbeiderpartiet måtte ha en eller annen form for militær-politisk organisering for å delta i kampen.

Etter et utvidet sentralstyremøte den 20. september formulerte Martin Tranmæl sin skepsis i et forslag til avtale med Komintern.⁴⁵ Her kommenterte han dette om tesenes grunnlag, teorien om «klassekampens borgerkrigsfase», og behovet for disiplin:

Alle er selvfølgelig enig i, at der i en revolusjonær epoke må arbeiderklassen optre samlet, og at det er påkrevet at ha en fast og resolutt organisasjonsledelse. Betingelsen for at den kan handle med den fornødne kraft og besluttsomhet avhenger dog alldeles ikke av at den er utstyrt med så og så stor makt, myndighet og autoritet, men at der hersker et godt tillitsforhold mellom styre og medlemmer, og at der er betingelser og vilje til stede for handling. Enhver parole om handling vil da bli fulgt. Arbeiderne er gjennom sine fagforeninger opplært til å underordne sig den felles vilje, legge all diskusjon til side og gå til handling, når kampsignalene kaller.⁴⁶

Martin Tranmæl hevdet at «organisatorisk samvirke på et føderativt grunnlag» var å foretrekke. Siden dette ville bli vanskelig innenfor Komintern, burde Arbeiderpartiet «foreløpig» tre ut av internasjonale for heller å bli en «sympatiserende organisasjon med rådgivende stemme». Tranmæls forslag om å stå som sympatiserende medlem ble kontant avfeid av Kominterns formann Grigorij Zinovjev da det ble forelagt ham på et forhandlingsmøte i Tyskland i midten av oktober.⁴⁷ Etter dette var Tranmæls forslag lagt dødt.

Det er rimelig å hevde at Martin Tranmæl, overfor både de russiske bolsjevikene og sine egne partikamerater, hadde et troverdighetsproblem. Han hadde nemlig ikke stilt spørsmål ved tanken om klassekampens borgerkrigsfase, eller at den norske arbeiderbevegelsen var intimt forbundet med utviklingen i Europa. Ingen ville sette spørsmålstejn ved Tranmæls erfaring og kjennskap til den norske arbeiderbevegelsens indre liv. Han hadde en unik posisjon og kontaktflate landet over. Men Tranmæl hadde ingen krigserfaring. Med hvilken autoritet kunne han da stille spørsmål ved de hardt prøvede bolsjevikenes forståelse av organiseringsbehovet når han ikke stilte spørsmål ved deres situasjonsforståelse? I sitt forslag vedgikk Tranmæl at arbeiderklassen kunne «gå til væbnet motstand for å hindre de andre å stole på våbenbruk».⁴⁸ Det var en ullen formulering, men budskapet var klart: Gjennom væpnet kamp skulle arbeiderklassen avvæpne borgerklassen.

Væpnet kamp mellom klasser var ikke kun et abstrakt spørsmål. De siste årene hadde revolusjonære grupper som Tranmæl solidarisert seg med blitt knust i mange land. Martin Tranmæl hadde nøye fulgt borgerkrigen i Finland i 1918.⁴⁹ Av de revolusjonære bevegelsene internasjonalt som hadde opplevd «klassekrig», hadde den finske arbeiderbevegelsen tettest fulgt Tranmæls tanke om revolusjonært «samvirke på et føderativt grunnlag». De røde finnenes linje hadde vist seg drepende ineffektiv. Om lag 36.000

mennesker, én prosent av den samlede finske befolkningen, omkom i den blodige finske borgerkrigen i 1918 – og de hvite seiret.⁵⁰ I 1919–20 fremhevet ledende finske revolusjonære i eksil, deriblant Otto Ville Kuusinen og Kullervo Manner, at det de revolusjonære i Finland først og fremst hadde manglet under borgerkrigen var et disiplinert kommunistparti som det man hadde i Russland.⁵¹

Martin Tranmæl var under hardt press, og forsøkte å redde det han kunne av partiets tradisjonelle organisasjonsform. Han formulerte et nytt forslag på vegne av sentralstyret.⁵² Forslaget understreket at det norske medlemspartiet måtte ta høyde for den internasjonale situasjonen, og viste til «bitre erfaringer» fra Finland, Tyskland, Russland og Ungarn:

Det er klart at de begivenheter som har hendt og de erfaringer som er høstet i de land som har staat oppe i revolutionære kampe, har øvet en avgjørende indflydelse paa de retningslinjer og organisationsformer, som den nye Internationale har faat. Her i Norge har vi endnu ikke befundet os i nogen akut revolutionær krise. Derfor kan endel av Moskvakongressens beslutninger – særlig ved første øiekast – virke fremmed. Men naar der skal tages stilling til disse beslutninger, maa medlemmene aldrig glemme at det her altid er tat sigte paa og regnet med internationale forhold, og vi maa vænne os til at se paa klassekampen og vor frigjørelseskamp under en international synsvinkel.⁵³

Hva angikk det konkrete organisasjonsspørsmålet ba sentralstyret om midlertidig utsettelse av implementeringen av de mest krevende tesene:

[P]aa det nuværende tidspunkt, da den norske arbeiderklasse staar foran store politiske kampe, er det umulig at gaa til en total omlægning av organisationsformen. Selvfølgelig er centralstyret klar over at i en revolutionær epoke trenger den norske arbeiderklasse, likesom arbeiderne i andre land, et kommunistisk parti, som er saa maalbevisst, mobilt og strengt disiplinert som mulig. Men centralstyret mener, at under de nuværende forhold kan denne bevægelighet og disiplin bedst opnaaes ikke ved en omlægning men ved en utbedring og videreutvikling av den organisation vi har.⁵⁴

Denne løsningen, hvor Arbeiderpartiet aksepterte tesene i sine grunntrekk, men ba om utsettelse av reorganiseringen, ble godkjent av Kominterns ledelse.⁵⁵ Tesestridens første fase endte dermed med en kompromissløsning. Arbeiderpartiets aksept for Moskva-tesenes grunnprinsipper ledet til at sosialdemokratene gikk ut av partiet i 1921. Kompromisset mellom Komintern-ledelsen og Arbeiderpartiet var kun en midlertidig løsning, og tesekravene skulle over de neste årene skape ny strid og splittelse. Skeptikere og tilhengere av tesene ble konsolidert i fløyer rundt Martin Tranmæl og Olav Scheflo.

VERDENSREVOLUSJONENS BITRE NEDERLAG

Det Olav Scheflo og *Social-Demokraten* virkelig underkommuniserte i første fase av tesestriden var den uheldige utviklingen av krigen i Polen fra slutten av august. Arbeidere flest i Warszawa gjorde ikke opprør mot sine «reaksjonære undertrykkere», men støttet opp

«Gaver til den tredje internasjonale fra Clemenceau» – erobret vestlig krigsmateriell på Den røde plass under en militærparade i forbindelse med Kominterns andre kongress. Clemenceau var fransk statsminister 1917–20, og hadde ivret for det antikommunistiske *cordon sanitaire* i Sentral-Europa som så ut til å rakne sensommeren 1920.

om det nasjonale forsvaret. Den unge polske nasjonens avgjørende seier, senere hyllet som «Mirakelet ved Wisła-elven», tvang sovjetstyrkene på retrett østover.⁵⁶ Slaget var kaotisk og uoversiktlig, og det tok flere dager før det ble tydelig at Den røde armé var slått ettertrykkelig tilbake. Flere divisjoner kollapset eller flyktet over grensen til Øst-Preussen hvor de ble avvæpnet. Armeens øverstkommanderende Mikhail Tukhatsjevskij bedyret likevel at man kun opplevde midlertidige tilbakeslag uten vesentlig betydning.⁵⁷ Sovjet-Russlands offisielle propaganda fulgte opp og hevdet over de neste ukene at Den røde armé holdt stillingene og stadig rykket frem. I virkeligheten var utviklingen katastrofal for bolsjevikene.

Social-Demokratens dekning av krigen var i disse ukene som et ekko av *Pravda*. Så var den da også i hovedsak basert på radiokommunikere fra Moskva. Arbeiderpartiets hovedorgan meldte 4. september om en ny offensiv som angivelig kastet polakkene tilbake mot vest. Den 14. september meldte avisen om store fremrykninger mot Lvov, og så sent som 25. september at armeen hadde fremgang «på alle fronter». Den 1. oktober gjenga avisen en tale av Lenin hvor han selvsikkert slo fast at den polske reaksjonen sto på «avgrundens rand» og at Den røde armés endelige seier i Polen nå var uunngåelig. Det er påfallende hvordan krigsdekningen ble dempet da krigen gikk i Den røde armés disfavør. I august ble

utviklingen slått stort opp på førstesiden i Arbeiderpartiets hovedorgan, i oktober var den henvist til notiser, men i hele perioden ga hovedorganet et klart optimistisk bilde av situasjonen.

Den polsk-sovjetiske krigen endte i nederlag for bolsjevikene, og fredsavtalen etablerte en ny og blivende grense mellom Polen og sovjetrepublikkene i øst senvinteren 1921. Med dette ble det satt et punktum for revolusjonsoptimismen i kjølvannet av verdenskrigen, og snakket om klassekampens borgerkrigsfase stilnet hen. Jorunn Bjørgum hevder den endrede internasjonale situasjonen forklarer hvorfor Komintern vinteren og våren 1921 valgte ikke å presse gjennom en full innføring av tesene i Norge, siden det ikke lenger krevdes «slike militært organiserte, sentraliserte og disiplinerte partier som *borgerkrigens fase* hadde gjort nødvendig». ⁵⁸ Bjørgum forklarer altså endringer i Kominterns politikk med den endrede internasjonale utvikling og organisasjonens tolkning av den. Jeg støtter Bjørgum i at den internasjonale utviklingen, og tolkning av den, i høy grad forklarer hvorfor spenningene i tesespørsmålet (for en stund) ble dempet i Norge våren 1921.

I denne artikkelen har jeg argumentert for at den internasjonale konteksten også hadde stor betydning i Norge omkring et halvt år tidligere – da situasjonen var en helt annen. Olav Scheflo styrket sin maktposisjon i Arbeiderpartiet i første fase i tesestriden, og hans personlige rolle hadde åpenbart stor betydning for utfallet. Likevel er det avgjørende å trekke den internasjonale situasjonen med i beregningen, siden den ga Kominterns organisasjonskrav en tyngde som også påvirket styrkeforholdet mellom krefter i norsk arbeiderbevegelse. Alt tyder på at bolsjevikenes situasjonsforståelse i sine grunntrekk hadde fått innpass sentralt i Arbeiderpartiet, og at dette la klare føringer for hva som ble ansett som en hensiktsmessig organisering av partiet. Utviklingen etter første verdenskrig hadde gitt rik næring til oppfatningen om at verden befant seg i en grenseoverskridende klassekrig. Trolig var det ikke på noe annet tidspunkt lettere å overbevise om at Norge var et frontavsnitt i en universell kamp enn den dramatiske sommeren og høsten 1920.

Situasjonen gjorde det mulig for tilhengerne av Kominterns militærpolitiske organisering å sikre seg et betydelig overtak over skeptikerne og kritikerne i de viktige første ukene av tesestriden i Norge da de ulike fløyene ennå ikke var konsolidert i Arbeiderpartiet – og «verdensrevolusjonens» seiersmarsj vestover ennå ikke var stagget. Den internasjonale konteksten bør ikke ses bare som en bakgrunn for beslutningen om Moskva-tesene i Komintern, men også som en integrert faktor som kan bidra til å forklare tesenes oppslutning i Norge. Vinteren 1920–21 ble den internasjonale situasjonen vesentlig endret, men da var første fase i tesestriden over. Tesetilhengerne hadde fått en «flying start», men under endrede internasjonale forhold skulle de senere tape kampen om kontrollen av Arbeiderpartiet.

LITTERATUR

- Arbeider-Politikken* (1920, 04.09). At splitte et parti.
- Bjørgum, J. (1998). *Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906–1918*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørgum, J. (2004). Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923? En kommentar til Åsmund Egge. *Historisk tidsskrift*, 83(2), 279–306.
- Bjørgum, J. (2011). Olav Scheflo og Moskvatesene. I Kopperud, Ø., Moe, V. & Kieding Banik, V. (Red.), *Utenfor det etablerte – Aspekter ved Einhart Lorenz' forskning*. Oslo: HL-senteret.
- Brandal, N., Bratberg, Ø. & Thorsen, D.E. (2013). *The Nordic Model of Social Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Det norske Arbeiderparti. *Beretning 1920*. Kristiania 1921: Det norske Arbeiderpartis forlag.
- Egge, Å. (1995). *Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Egge, Å. (2003). Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923? *Historisk tidsskrift*, 82(3), 229–262.
- Fitzpatrick, S. (2008). *The Russian Revolution*, Oxford: Oxford University Press.
- Fure, O-B. (1983). *Mellom reformisme og bolsjevisme – Norsk arbeiderbevegelse 1918–1920. Teori. Praksis*. (Doktorgradsavhandling), Universitetet i Bergen, Bergen.
- Gerwarth, R. & Horne, J. (2013a). An Introduction. I Gerwarth, R. & Horne, J. (Red.), *War in Peace – Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford: Oxford University Press.
- Gerwarth, R. & Horne, J. (2013b). Bolshevism as Fantasy – Fear of Revolution and Counter-Revolutionary Violence, 1917–23. I Gerwarth, R. & Horne, J. (Red.), *War in Peace – Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford: Oxford University Press.
- Haapala, P. & Tikka, M. (2013). Revolution, Civil War, and Terror in Finland in 1918. I Gerwarth, R. & Horne, J. (Red.), *War in Peace – Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford: Oxford University Press.
- Kuusinen, O.W. (1919). *The Finnish Revolution – A Self-Criticism*, London: The Workers' Socialist Federation.
- Langfeldt, K. (1961). *Moskva-tesene i norsk politikk*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Lenin, V. (1920). «Left-Wing» Communism – An Infantile Disorder, Moskva.
- Lian, O. (1920, 15.10) Moskvatheserne, arbeiderpartiet og fagorganisationen. *Social-Demokraten*.
- Maurseth, P. (1972). *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, Oslo: Pax.
- Maurseth, P. (1987). *Gjennom kriser til makt, 1920–1935*. Bd. 3 i Kokkvoll, A. & Sverdrup, J. (Red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Oslo: Tiden.
- Riddell, J. (Red.) (1991). *The Communist International in Lenin's Time – Workers of the World and Oppressed Peoples, Unite! – Proceedings and Documents of the Second Congress, 1920*. New York: Pathfinder Press.
- Scheflo, O. (1920). Kongressen i Moskva (30.08.), Den kommunistiske verdenskongres. Aapningshøitidelighetene i Petrograd (31.08.), De to internationaler (01.09.), Med vaaben i hand (02.09), Innlegg på folkemøte i Cirkus (06.09.), *Social-Demokraten*.
- Service, R. (2006). *Lenin – En biografi*, Oslo: Damm.
- Service, R. (2009). *Trotsky – A Biography*. Cambridge: Macmillan.
- Smele, J. D. (2015). *The «Russian» Civil Wars 1916–1926 – Ten Years That Shook The World*. Oxford: Oxford University Press.

- Social-Demokraten* (1920, 01.09.). Det kommunistiske partis opgaver – Teser, vedtat paa kongressen i Moskva
- Tranmæl, M. (1918). *Hvem vil borgerkrig?* Trondhjem.
- Tranmæl, M. (1920). Forslag til avtale med Komintern fra september/oktober 1920. Publisert i NKP-tidsskriftet *Proletaren*, 1926(3) og i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1979(2).
- Trotsky, L. (1920)(2007). *Terrorism and Communism – A Reply to Karl Kautsky*. London: Verso.
- Vatlin, A. (1998). The testing-ground of world revolution – Germany in the 1920s. I Rees, T. & Thorpe, A. (Red.), *International Communism and The Communist International 1919–43*. Manchester: Manchester University Press.
- Zamoyski, A. (2008). *Warsaw 1920 – Lenin's Failed Conquest of Europe*. London: Harper Press.

NOTER

- 1 *Social-Demokraten* 1920, 01.09.a.
- 2 Den norske delegasjonen til Kominterns kongress i 1920 besto av Jacob Friis, Olav Schefflo, Augusta Aasen, Sigrid Syversen, Haavard Langseth og Kristian Kristiansen, som alle representerte Det norske Arbeiderparti (som i denne artikkelen vil bli omtalt som Arbeiderpartiet). Alfred Madsen representerte Arbeidernes faglige landsorganisasjon (AFL). Einar Gerhardsen, Sverre Krogh og Hans Medby representerte Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund (NSU).
- 3 Maurseth 1987: 144.
- 4 Disse, samt punktene under, er gjengitt etter Langfeldt 1972 (1961): 109–117.
- 5 Selv om prinsippet om individuelt medlemskap ikke var formulert i tesene, slo Komintern-formann Grigorij Zinovjev fast på Kominterns andre kongress at de norske medlemspartiets praksis med kollektivt innmeldte fagforeninger var uakseptabel. Riddell 1991: 388.
- 6 Langfeldt 1961: 33–40.
- 7 Brandal, Bratberg & Thorsen 2013: 39–41.
- 8 Egge 1995: 12.
- 9 Bjørgum 2011: 32.
- 10 Ibid.: 33.
- 11 Ibid.: 41.
- 12 I dette følger Bjørgum i tradisjonen etter Maurseth og Langfeldt: Maurseth 1972: 17–20; Maurseth 1987: 145–149; Langfeldt 1961: 26–30.
- 13 Fitzpatrick 2008: 61–67.
- 14 Smele 2015: 8. Smele hevder i sin nytolkning av borgerkrigene at startskuddet i realiteten ble avfyrt i Sentral-Asia i 1916. Min fremstilling av «den russiske borgerkrigen» bygger på dette verket.
- 15 Nasjonalitetspolitikken viste seg i praksis ved dannelsen av formelt uavhengige sovjetrepublikker i Estland, Latvia, Litauen, Hviterussland og Ukraina som hadde bilaterale forbindelser til Sovjet-Russland. Lenin insisterte på at nasjonale og etniske følelser måtte respekteres, men beroliget sine partikamerater med at den reelle politiske makten ville ligge hos sentralkomiteen i det russiske kommunistpartiet: Service 2006: 439–440.

- 16 Smele 2015: 91
- 17 Fitzpatrick 2008: 71–72.
- 18 Smele 2015: 3. Smele bruker begrepet «a world war condensed».
- 19 Gerwarth & Horne 2013b: 43.
- 20 Gerwarth & Horne 2013a.
- 21 Service 2009: 248.
- 22 Service 2006: 465.
- 23 Smele 2015: 36.
- 24 Vatlin 1998: 119.
- 25 Service 2006: 465.
- 26 Lenin sitert etter Riddell 1991: 166. Min oversettelse fra engelsk.
- 27 Zinovjev sitert etter Ibid: 197–198, 203. Min oversettelse fra engelsk.
- 28 Fitzpatrick 2008: 70.
- 29 Fremstillingen av en global kamp mellom de to størrelsene «det internasjonale proletariatet» og «det internasjonale borgerskapet» er gjennomgående i sentrale tekster fra ledende bolsjeviker i denne tiden: Trotsky 1920 og Lenin 1920. Dette var en grunnforståelse det ikke ble stilt spørsmål ved under debattene mellom delegatene på Kominterns andre kongress.
- 30 Det norske Arbeiderparti 1920: 37.
- 31 *Social-Demokraten* 1920, 30.08.; 1920, 31.08.
- 32 *Social-Demokraten* 1920, 01.09. Leder.
- 33 *Social-Demokraten* 1920, 02.09. Leder.
- 34 Egge 2003: 231–232. Dette synspunktet deles for øvrig av Jorunn Bjørgum: Bjørgum 2004: 286.
- 35 Fure 1983: 323–389.
- 36 Som Jorunn Bjørgum viser i sin artikkel i denne utgaven av *Arbeiderhistorie*.
- 37 Maurseth 1987: 161–162.
- 38 Bjørgum 2011: 32–33.
- 39 Ibid.: 35.
- 40 Ibid.: 39; Scheflo 1920.
- 41 *Arbeider-Politikken* 1920, 04.09.
- 42 Lian 1920. Foredrag holdt i Folkets Hus.
- 43 Maurseth 1987: 156–160.
- 44 Arbeiderpartiets sentrale arkiv for denne perioden forsvant under den tyske okkupasjonen av Norge i 1940–45.
- 45 Bjørgum 2011: 43.
- 46 Tranmæl 1920.
- 47 Langfeldt 1961: 51–52.
- 48 Tranmæl 1920.
- 49 Bjørgum 1998: 375–391. Tranmæl hadde etter borgerkrigen i Finland konkludert med at også norske arbeidere måtte være forberedt på å «erklære undertrykkerne og vampyrene» åpen kamp for «at forsvare sig selv og sin interesse»: Tranmæl 1918.
- 50 Haapala & Tikka 2013: 72.
- 51 Kuusinen 1919. Kullervo Manner fremhevet det samme poenget på Komintern-kongressen i 1920, Riddell 1991: 999–1000.

- 52 Bjørgum 2004: 280.
53 Landsstyrets flertallsinnstilling 31. Oktober 1920, gjengitt etter Langfeldt 1972 (1961): 118–134.
54 Ibid.
55 Ibid.: 55.
56 Zamoyski 2008: 64–109.
57 Ibid: 111.
58 Bjørgum 2004: 288.